

SPIRU HARET ORGANIZATORUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI NAȚIONAL

Robit de cucernică teamă, mă apropiu de uriașul gândirii: al gândirii active și roditoare, al cugetului românesc, strălucitor ca trandafirii zărilor aprinse. Uriaș al gândului, care cu fulgerarea dragostei fără margini, topit-a verigile aspre, în care, ferecat, țăranul român păzia adâncul besnei; uriaș prin munca neasămuită ce a săvârșit, clădind în al nădejzii sbor, din piatra neslimată a inimii românești, temeiul învățământului național, prilejuind să răsară, ca primăvara mugurii în ramuri, de vieață și suflet pline, instituții puternice, pentru a îmbunătăți și ocroti vieața neamului românesc; uriaș prin înlăturarea vitează a stâncilor de întuneric și nedreptate, deschizând drumuri largi, drumuri de progres, de veșnică înaintare, de urcare neobosită spre culmile idealului.

Covârșit de evlavie adâncă, mă închin în fața sufletului frumos, ce a fost *Spiru Haret*. Frumos prin bunătatea și mila ce-i sfinția ființa; frumos prin neprihana sentimentelor de sinceră dragoste față de neam și țară; frumos prin armonia gândurilor luminoase ca luceafărul de seară; frumos prin voințele sale străjuite de poruncile Domnului, întru clădirea cea cu temeiul a viitorului nostru de aur.

Înghenunchiat de dragoste fiască, îmi ridic ochii sfielnic spre părintele înțelept și neodihnit al școlii românești. Din lumina ei ne încălzim și noi cei rebegiți cu inima și gândul în ghețurile Siberiei sufletești ale dușmanului hain.

Din azurul veșniciei, duhul lui *Spiru Haret* se îndoiaie peste noi, binecuvântând încolțirea bogată a semințelor alese. Chiotele de lumină, școlile românești, create de Haret, înfioară cătune și sate, înfioară întreaga zare a Daciei strămoșești, însemnând lumina din zori de zi. Lumina, care trezește în suflete puterea tuturor strămoșilor, vieața nemuritoare a rasei daco-romane, voința de a birui a Romei eterne.

„Lumină din lumină, școală românească, lumină cerească, dă rodire vrerilor noastre! În umbra vieții netrebnice pătrundă armoniile tale, vieața ne fie veșnică din luminarea prin tine!”

*

* *

În inima bătrânei și sfinteii Moldove, în Iașii cei dragi ai lui Creangă și-a primit pământeană ființă, Spiru Haret. Și-a mângâiat neastâmpărul de copil, și-a alintat zilele bucuriei de sgomot tineresc, în rostogolirea anilor de frământări mântuitoare și de înfrigurări cu luminoase nădejdi. Sunt anii de cimentare a vrerilor noastre de neam cu obârșie împărătească. Adulmecând isvorul luminii și atras de aureola lui Cuza. Haret, elevul cuminte și harnic, coboară drumul la București. Aici

Îl aflăm la școala dela Sfântul Sava, luminată de fulgerarea veșnică, ce înseamnă activitatea lui Gheorghe Lazăr, uimind dascăli și inspectori prin mulțimea și preciziunea cunoștințelor și prin ascuțișul gândului.

Rob al științei exacte, Haret îi servește cu credință neclintită la facultatea din București și în urmă, în străinătate, la Paris. Aici, în scurtă vreme, numele românului Haret umple academiile și e rostit cu admirație de toți învățații. Examenul de doctor uimește asistența neobișnuit de numeroasă, iar decanul facultății simțește trebuința imperativă de a comunica personal ministrului țării românești frumosul examen, felicitând România că produce și are asemenea talente.

Urcat prin energiile sale active pe pedestalul științei, acolo în luminișul Europei, în Parisul luminilor veșnice, tânărul Haret își alunecă privirea prin zarea depărtărilor, asupra țării cu îndoire de genunche spre rugăciune, asupra orașelor odihnite pe țărături de râuri albastre, asupra munților violeți cu bogății nevisate, asupra ogoarelor bogate în grâu și săcară, și asupra satelor risipite în zare, înecate în besnă de iad. Și din noaptea satelor umbrite de jaf și durere, pătrunde un vaet, tot mai deslușit, desprins din inima țării, singură fără apărare, aproape să se stingă. Și un gând fu răspunsul la cele văzute cu ochii dragostei de neam și de țară un gând de lumină, acela de a scălda cuprinsul țării întregi, în binecuvântarea luminii divine, de a schimba vaetul durerii în chiot de bucurie.

Frământat de acest gând de mântuirea unui neam cu înalte rosturi în lume, Haret coboară spre țară; jertfa, ce poate aduce la altarul catedrei, nu-i odihnește inima. Omul de știință, cu metode noi create de dânsul în chip magistral, simte nevoia să cunoască cât mai temeinic „rănila rămase din trecutul amar de jaf, de nedreptate, de neînțelegerea rostului mării vieți naționale, rănila, care împuținează puterile trupești ale neamului și-i slăbesc avânturile sufletești”; să le cunoască pentru a le putea lecu și tămădui.

Stăpânit de acest dor fără astâmpăr, primește situația de inspector general al învățământului. O situație, pe care nimeni nu și-a luat-o vreodată atât de serios în seamă ca Haret. Cutreeră neobosit, îndemnat de voința luminată de dragoste de țară, cutreeră orașe și sate, cătune și mănăstiri, pipăind pretutindeni cu simțurile lui ascuțite și treze realitatea îndurerată.

Stă de vorbă cu toți pe care-i întâlnește în cărările sale de apostol înflăcărat; ia sfat de lămurire dela cei mari și dela cei mici, dela țaran, dela boier, dela preot și învățător, adună date de lumină și umbră, date grăitoare de stările dela țară, de nevoile și aspirațiunile mult obiditului țaran, pentru a putea adânci chestiunea atât de însemnată a țărănimii.

„N'a fost idee luminoasă și n'a fost propunere bună, venită din isvoarele umile dar clare ale energiei neamului, pe care să nu le fi primit și utilizat întru cunoașterea întregii chestiunii”.

Și s'a înfiorat de negrăită bucurie găsind, că deși trupul neamului e rănit de colții veninoși ai întunericului, el ascunde o uriașe putere de

propășire, că prin lumina dragostei și bunătății de inimă se pot chema virtuțile tănuite la activitatea cea mântuitoare.

Și cunoștința adâncă a condițiilor de viață a popoarelor i-a dat luminoasa convingere că numai prin *cultura națională* se poate face tămăduire neamului românesc, că numai *naționalismul* îi poate redă frumusețea cea dintâi a făpturii de vlăstar al divinului Romul.

Înțelegând adevărul acesta ceresc, s'a pus la lucru, fără să țină în seamă „intimidările celor prea cuminiți, nici ironiile celor prea sceptici, nici clamoarea celor orbiți. Ca săgeata, care odată pornită din arcul încordat, își urmează calea, pe care i-a hotărât-o ochiul deprins și mâna dibace a arcașului, fără ca strigătele mulțimii să-i poată schimba mersul, ori s'o poată oprî din drumul ce trebuie să străbată, tot astfel voința lui Haret se îndreaptă spre țintă, fără ca cineva să-i poată schimba direcțiunea, ori să o poată pironi mai înainte de a-și ajunge țelul”.

Și ținta i-a fost învățământul național. Țelul, școala românească!

Chiotul de chemare la munca de tămăduire a rănilor, cari scurtau trupul neamului, îl dă prin raportul înaintat asupra situației școalelor, pe care-l încheie cu chinuitoarea constatare: „școalele funcționează în condițiuni așa de rele, încât a lăsa să meargă tot așa, înseamnă a ucide învățământul cu totul”.

Ajuns secretar general al Instrucțiunii pe lângă D. Sturza, e neobosit în lecuirea relelor dela țară. Iar când pune mâna la 1879 pe frânele ministerului instrucției și al cultelor, gândul și grija lui de fiecare clipă sunt ridicarea și fericirea poporului dela sate. Ridicarea țăranului se face însă numai prin lumină, iar lumina se răspândește în straturile largi prin școala primară. Deci școala trebuie să devină isvorul cu apa vie, avuzul puterilor de renaștere.

Pentru isbândirea gândului de lumină, Haret își recrutează tovarășii de luptă. Nu însă din „rândul cărturarilor, nici din al fariseilor, ci ca și fiul Mariei din Nazaret, își alege luptătorii din rândul celor umili, dintre cei cu titluri mai mici dar cu suflete mari, cu orizonturi largi, cu un devotament dus până la jertfire de sine, dintre cei prigoniiți, dintre învățători”.

„Și precum un fluviu primește și duce în el spre mare, ținta vieții sale, apele tuturor pâraielor, pe cele de pe coasta luminoasă a munților ca și pe cele din văile umbrite, pe cele repezi și vijelioase, ca și pe cele line și maiestoase, tot astfel și Spiru Haret a atras spre el, cu puterea omului sortit să fie sinteza virtuților unui popor, pe toți câți și-au făcut din ridicarea satelor scop al vieții, acumulând toate energiile, ca apoi cu multă sistemă și grijă să le direcționeze către scopul bine determinat: luminarea și ridicarea sătenilor”.

Da, veșnic strălucitoare va rămâne munca de roduri binecuvântată a lui Spiru Haret în hotarul de luminare și bună îndrumare a poporului. Anii 1897–1899, 1901–1905 și 1907–1911 în care i-s'a încredințat frânele instrucțiunii, alcătuiesc o epocă de muncă necurmată și cu nădejde săvârșită, de măsuri înțelepte și patriotice pentru a pune

școala pe drumul propășirii harnice și de a smulge din întuneric pătura cea mai numeroasă și cea mai de preț a neamului.

În adâncimea pătrunderii lui patriotice, țăranul reprezintă viitorul. El este izvorul de viață al neamului, „căci din masa profundă a poporului se ridică elementele viguroase și decise, de care patria are trebuință”. Pentru aceasta stăruie cu o dragoste neprecupețită, cu silințe fără odihnă, de a întemeia prilejuri sfinte de învioreare sufletească și însănătoșire trupească: *Școala*.

Școală, cetate de lumină, cetate de zei nemuritori! Trăiești numai din jertfa de suflet. Dar cea mai înaltă jertfă ți-aduce neînfrântul Haret: Sufletul lui, care arde de iubirea pământului–Patrie, de iubirea țăranilor daco-romani!

Școala moștenită de frământările trecutului de jale eră săracă în înfățișarea ei din afară și în duhul ce-i aducea jertfă. Și erau dureros de puține. Pereții numai ruine, acoperișuri ciuruite și copii pripășiți la întâmplare. Dar sufletul lui Haret arde și aprinde sufletele celor bogăți și ale celor săraci și școalele răsar ca vrăjite, în număr pentru cei de atunci, înspăimântător de mare. Sub puterea de farmec a graiurilor lui, numărul școalelor se dublează și al elevilor devine împătrit. Ceeace toți înaintașii miniștri n’au putut face în 30 de ani a făcut dragostea lui Haret într’un mănunchiu de ani.

Spiru Haret, cu vederea lui de o uimitoare limpezime, descopere răul de care suferia duhul grăind:

„Vă rog să spuneți, dacă este cineva, care să creadă că numai cetirea, scrierea și cele patru operații sunt deajuns pentru formarea intelectuală și morală a lui copil? Dar dacă școala primară nu poate să ducă la acest rezultat ea nu-și atinge scopul! Cum! Școala românească nu va fi în stare să lămurească pentru copiii de Români ideea de patrie; ea nu va putea să-i facă să înțeleagă ce însemnează a fi Români, nu va putea să-i facă a se deosebi de Unguri sau de Bulgari, ea nu-i va putea face să iubească pământul străbun, să simtă românește și o asemenea școală o vom putea numi școală românească? Și dacă românească nu va fi, ce rost va avea ea? Trebuie-va va școala primară să-și restrângă aspirațiunile doar în a învăța pe țăranii să se ferească de înșelăciunile logofetilor boierești? Școala primară trebuie să fie *adevărată școală națională sau să nu fie de loc*”.

Și pentru a clădi această școală românească, el, Ministrul Instrucției, coboară mai des decât toți miniștrii vremurilor la un loc, coboară în mijlocul țăranimii, și acolo „la vatra aprinsă a vieții naționale, la vatra de suferințe, de străduințe și de lupte”, făurește legile, regulamentele și programele școlii românești. Țelul, chemarea acestei școale o fixează în următoarele:

„Școala primară are datoria de a forma conștiința națională a poporului, de a-l face să-și cunoască trecutul pentru a-și cunoaște rostul său în prezent și chemarea sa în viitor. Școala primară trebuie să creeze

simțul de solidaritate națională, fără care Stat nu poate *crește*, și care dă tărie unei națiuni și încredere *în sine*”.

Printre mijloacele, pe care le pune la dispoziția școalei românești pentru a putea forma conștiința și simțul de solidaritate națională, iubirea și venerația față de țară, față de neam cu trecutul lui cel sclipitor de glorie și înlăcrimat de suferinți, este *istoria* „cartea sfântă, în care este închisă gloria străbună”.

Și Domnul școalelor românești, văzând înmugurirea bogată a școalelor, s'a urcat pe muntele de lumină al dragostei de țară și neam, chemând spre sine ucenicii cei plini de ascultare, învățătorii satelor și târgurilor, le-a grăit învățându-i:

„Căutați a face pe copii să prețuiască evenimentele mari ale istoriei noastre mai mult decât pe acelea din istoria altor popoare, să se convingă că strămoșii lor au fost eroi, care au luptat și și-au vărsat sângele, ca să conserve țara ce-i adăpostește astăzi; redeșteptați în inima lor aceeași aprinsă iubire de țară pe care și ei trebuie să o aibă ca urmași ai acelor eroi; siliți-vă a-i convinge că țara lor este cea mai bună țară, că neamu lor este cel mai viteaz, cel mai nobil, cel mai energetic, dintre toate neamurile. Nu vă temeți, că veți cădea în esces pe această cale! Oricât de departe veți merge, cu atât mai bine va fi.

Căutați a face să intre adânc în inima tinerilor convingerea, că epoca în care trăim este una din cele mai mari din istoria noastră, că suveranul nostru este unul din cei mai mari din câți au ocupat tronul țării, că niciodată poporul român nu a avut mai clară conștiința exactă a valorii sale, că niciodată nu a dat într'un timp așa de scurt mai multe și mai mari dovezi de vitalitate și e pricepere, că niciodată nu a avut o poziție mai înaltă între popoarele Europei, decât aceea, care și-a câștigat-o în această din urmă vreme, prin vitejia și înțelepciunea lui. Luptați pentru a nu lăsa să prindă rădăcini la dânșii, *deprinderea de a găsi rău tot ce văd și tot ce-i înconjoară în țara lor. Combateți din toate puterile tendințele unei școale nenorocite, care lucrează pentru a distruge în sufletele lor orice avânt generos și orice încredere în oamenii și instituțiile țării, iarbă veninoasă, care paralizează tocmai ceea ce face puterea și bucuria tinereții: credința în bine*”.

Și învățătorii-ucenici au ascultat și împlinit întru-toate învățătura de mântuire a Domnului. Proba cea mai grăitoare e rapsodul, ce cântă războiul întregirii de neam, glorificând înflorirea de belșug a semințelor aruncate prin școală în glia mănoasă, în ogorul cel roditor al poporului: „Viteji au fost flăcăii tăi, o Patria mea frumoasă, pretutindeni unde și-au apărat moșia de năvala dușmană. Dar nicăieri sufletele lor n'au ars de un foc mai mistuitor ca la *Mărășești* și *Târgul Ocnei*. Aici ei n'au mai avut nici speranța înaintării, nici credința rămânerii pe loc. Căci zi de zi hainul ce le eră tovarăș de luptă îi mână tot mai înapoi, descoperindu-le prin fuga lor perfidă, coasta înspre dușman. Și totuși, flăcăii tăi n'au dat înapoi; împresurați, s'au despresurat, mânați înapoi s'au întors îndărăt, Ca Făt-Frumos cu Smeul Smeilor, ca Iacov cu Îngerul Domnului, ei au

luptat lupta dreaptă a vitejiei și având în ei voința nestrămutată de a învinge, ei au învins. Au învins pentru că a muri nu puteau, căci în sufletul lor trăiau șirul strămoșilor: Tracii cari mureau până la unul și nu se predau, trăiau divinii, Romani, cari continuau a lupta chiar când barbarii stăteau în cetatea eternă, trăiau Muntenii lui Mircea și Moldovenii lui Ștefan.

Ca învăluți în propriile giulgiuri, încă în viață, așa cum au apărut ei în ziua de hotărîre a bătăliei, în strămoșeștile lor haine albe de țărani ai ogoarelor roditoare, în fața dușmunului îngrozit de puterea mereu renăscută și mereu mai nestăpănită a asalturilor lor.

Cântați, voi, cei fericiți întru unirea cea veșnică, cântați imnul eroilor prin dragostea de țară, cântați cântarea de biruință a celor sfințiți de lumina școalei românești. Da, a biruit cetatea de lumină. Doar ea a înviat în sufletul biruitorilor viteji, puterea tuturor strămoșilor, puterea nemuritoare a rasei daco-romane.

*

* *

O, nu! Nu o să-mi uit nici de voi ucenici credincioși, voi flacări pâlpaitoare, ce ați luminat satele din cuprinsul ogoarelor mănoase. Pe voi, învățători umili, v'a îmbrățișat dragostea lui Haret, v'a hrănit inima și gândul cu credințele de mântuire și v'a oțelit voința cu îndemnurile de fericire a neamului mult răbdător. Da, voi ați fost arterele energiei naționale, prin voi părintele vostru bun și drept, a luminat făptura țării și fața ei strălucește astăzi ca lumina soarelui.

Neodihnit, el v'a învățat și sfătuit cum să munciți în școală și afară din școală cu hărnicia înțeleaptă a neastâmpăratei albine. Și v'a îndemnat cu părinteasca iubire, să vă înfrățiți silințele cu ale preotului și el apostol, cultivând cu grijă sentimentele naționale și religioase în nouile generațiuni ale corpului românesc. Da, numai sădind în inima săteanului dragostea de Dumnezeu, iubirea de neam, de moșie, de solidaritate morală între individ și națiunea din care face parte, numai atunci puteți zice că vă împliniți chemarea.

Și învățătorii, ridicați la pieptul de părinte, i-au înțeles graiurile inimii, graiurile iubirii de țară și, muncind fără șovăire, povățuiți de sfaturile luminoase ale lui Haret, au sfărmat lanțurile umilirilor și ale disprețului chinuitor.

Cântă apostol însuflețit al satelor, vredniciile părintelui tău înțelept!

Și învățătorul, covârșit de lumina recunoștinței își deschide inima grăind:

„Ești cel dintâiu care ne-ai înțeles și iubindu-ne cu iubirea de apostol, în loc să ne lovești ne-ai ajutat, în loc să ne oprești ne-ai îndemnat, în loc să ne încurci, ne-ai luminat cărările, ne-ai armonizat sforțările, te-ai pus în fruntea noastră, ca un viteaz general și ai

împărtășit laolaltă, bucuriile muncii de desrobire, dar și suferințele și lovirile de martir ale unei cauze mari. În noi se aruncă o săgeată, în tine o sută. Totdeauna însă, neînfricat, ne-ai îmbărbătat și ne-ai îndemnat: „înainte cu credință în isbândă”. Și școalelor noastre pustii s’au împopulat și numărul nostru s’a mărit și școala primară a devenit cu adevărat românească, servind nevoile neamului. Părinte apostol! Bindecuvântate fie ostenele tale, slăvită dragostea ta de neam, care a desrobit ogoarele roditoare și desferecat satele din obezile întunericii.

Ucenicii tăi cu școalele pline de vieață ți se închină cu evlavie: Mărire ție!”

*

* *

Da, ministrul Spiru Haret a fost cu adevărat pregătitorul vremilor de azi, a zilelor de cea mai strălucită măreție națională; pregătitor prin școală a înfăptuirii idealului național. „Timpul în care trăim, zicea el la 1907, formează fără îndoială una din epocile cele mai însemnate din istorie. Niciodată poate în trecut, nu s’au văzut ridicate în același chip atâtea chestiuni fundamentale, de a căror soluție să atârne îndrumarea viitoare a omenirii. Printre aceste chestii, una din cele mai însemnate este învierea principiului naționalităților, în virtutea căruia fiecare popor caută să-și asigure existența, unind într’un mănunchiu toate elementele naționale, pe baza legăturilor naturale, pe care le constituie unitatea de limbă, de tradiții, de credințe, de aspirațiuni și de nevoi. În lupta aceasta, mai mult ori mai puțin pacifică, școala, dacă nu este cel dintâiu, este de sigur printre cele dintâiu și cele mai puternice mijloace de acțiune”.

Astăzi suntem veșnic uniți în mănunchiul visat de vizionarul Haret. Suntem uniți mulțumită pregătirii înțelepte și pline de avânt, ce s’a săvârșit zi de zi în școalele românești din țara mamă și grație și pregătirii ce s’a făcut ca un ecou al poruncii naționale cetluită la Bucureștii tuturor nădejdlor de mai bine, în școalele cu fereștile oblonite ale frumosului și românescului Ardeal.

Duhul lui Spiru Haret își mlădie astăzi binefacerile în deplină libertate asupra școalelor noastre ardeleni, atât de umilite. Dascălii noștri, chinuiți ieri în ferecăturile paragrafilor ucigători, astăzi deschid larg ferestrele și ușile școalelor înviorate, iar noi vedem cum în zarea lor se țese luminoasă, pânza viitorului nostru fericit: „o Românie în figura geniului culturii și luminii, propagând limba și cultura românească numai prin farmecul inteligenței și al geniului nostru național”.

Z. SANDU